

UDK 811.163.6'344.34(091)
811.163.6'282'366.2(497.4 Mraševo)
Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 11. II. 2014.
Prihvaćen za tisak 23. V. 2014.

Tanja Mirtič

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, SI-1001 Ljubljana
TMirtic@zrc-sazu.si

ODRAZI PRASLOVANSKIH NAGLASNIH TIPOV SAMOSTALNIKOV A-JEVSKJE SKLANJATVE V GOVORU VASI DOLNJE IN GORENJE MRAŠEVO¹

V članku so prikazani odrazi praslovanskih naglasnih tipov samostalnikov a-jevske sklanjatve v govoru vasi Dolnje in Gorenje Mraševo, ki spada v dolenjsko narečno skupino slovenščine. Podan je tudi naglasoslovni opis navedenega govora s poudarkom na naboru oblik, v katerih se pojavlja odraz popraslovanskega novega cirkumfleksa. Namen prispevka je pojasniti naglasnomestne, kolikostne in tonemske značilnosti naglasnih tipov a-jevske sklanjatve v mraševskem govoru.

1. Uvod²

Govor vasi Dolnje in Gorenje Mraševo spada v dolenjsko narečno skupino, ki je ozemeljsko največje slovensko narečje in je poleg gorenjskega narečja imelo pomembno vlogo pri oblikovanju slovenskega knjižnega jezika.³ Obrav-

¹ Besedilo je bilo v celoti pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil dr. Peter Weiss.

² Za strokovno pomoč pri nastajanju prispevka se iskreno zahvaljujem doc. dr. Mateju Šekliju.

³ Zahodna meja dolenjskega narečja poteka od Ljubljane, prek Vnanjih Goric, Borovnice, Planinskega polja, Javornikov in Snežnika, na severu meja teče po južnih pobočjih Zasavskega hribovja, na vzhodu pa meji na vzhodnodolenjsko podnarečje (Rigler, Logar 1983, Smole 2004: 8).

navani govor se nahaja blizu meje vzhodnodolenjskega podnarečja,⁴ v njegovi neposredni bližini pa se nahajajo tudi mešani kočevski govori in severnobelokranjsko narečje. Dolenjsko narečje in vzhodnodolenjsko podnarečje imata tonemska in kolikostna nasprotja, severnobelokranjsko narečje pa samo kolikostna.⁵

Najprej bo podan naglasoslovni opis mraševskega govora, v osrednjem delu članka pa bodo predstavljene naglasnomestne, kolikostne in tonemske značilnosti naglasnih tipov samostalnikov *a*-jevske sklanjatve v govoru vasi Dolnje in Gorenje Mraševo ob upoštevanju praslovanskih naglasnih tipov.⁶

2. Naglasoslovni opis govora vasi Dolnje in Gorenje Mraševo

2.1. Nabor in razvrstitev

Naglasno mesto je prosto in fonološko relevantno (npr. mr. *ì:gra* im. ed. ~ mr. *igrà:* 3. os. ed. od *ig'rat*). Tonemska nasprotja obstajajo na dolgih naglašanih zložnikih in so fonološko relevantna (npr. mr. *mà:čka* 'mačja samica' ~ mr. *má:čka* rod. ed. od *má:čək* 'mačji samec', mr. *mùǝrəš* 'moraš' ~ mr. *muǝrəš* 'moreš').⁷ Kratki naglašeni zložniki se pojavljajo samo v zadnjih/edinih besednih zlogih in ne poznajo tonemskih nasprotij (npr. mr. *məg'la*, *z'dəj*). Dolgi naglašeni zložniki se pojavljajo v vseh besednih zlogih, tj. edinih/zadnjih in nezadnjih in so tonemsko naglašeni. Obravnavani govor ne pozna tonemskih nasprotij v zadnjih/edinih besednih zlogih. Najbolj ogroženo mesto pri tonemskem naglasu je namreč ravno zadnji/edini besedni zlog. Na potek in višino tona naglašene samoglasnika pri tonemskem naglaševanju vpliva tudi stavčna intonacija, ki proti koncu stavka največkrat pada. Pomembna značilnost tonema je tudi višina naslednjega zloga. Akut v zadnjem/edinem besednem zlogu nima opore v višini naslednjega zloga, zato nekatera narečja, ki so sicer ohranila tonemska nasprotja, ne poznajo akuta na zadnjih/edinih besednih zlogih.⁸

⁴ Termin podnarečje nadomešča termin govor (da ne bi prišlo do prekrivanja s krajevnim govorom in s tem do terminološke nejasnosti). Podnarečja lahko sestavljajo narečje (npr. posavsko narečje sestavljajo zagorsko-trboveljsko podnarečje, laško podnarečje in sevniško-krško podnarečje) ali pa so del narečja (npr. dolenjsko narečje in vzhodnodolenjsko podnarečje) (Smole 2004: 5).

⁵ Smole 2004: 5.

⁶ Stang 1957: 56–68.

⁷ Tonemski naglas narečnega gradiva je označen z novo nacionalno fonetično transkripcijo (prim. Kenda-Jež v Logar 1996: VIII–XV), tonemski naglas ostalega gradiva pa z ustaljenimi naglasnimi znamenji.

⁸ Taki pojavi so znani tudi na hrvaškem območju – kastavski govor, govor otoka Visa, Prigorje. O kastavskem govoru je obširno pisal A. Belić, o govoru otoka Visa sta pisala A. Belić in M. Hraste, prehod akuta v cirkumfleks na koncu besede v Prigorju pa je raziskoval V. Rožič (Rigler 1980: [316]).

Zgledi, ki nakazujejo izgubo tonemskih nasprotij v zadnjih/edinih besednih zlogih: im. ed. *svà:k* : rod. ed. *svá:ka*, im. ed. *grè:ix* : rod. ed. *gré:ixa*, im. ed. *klù:č* : rod. ed. *klú:ča*, im. ed. *męsà:r* : rod. ed. *męsá:rja*, im. ed. *jù:r* ‘užitna goba, jurček’ : rod. ed. *jú:rja*, im. ed. *męjà:š* : rod. ed. *męjá:ša*, im. ed. *tərgà:č* : rod. ed. *tərgá:ča*, im. ed. *gospodà:r* : rod. ed. *gospodá:rja*.

2.2. Naglasne spremembe⁹

Naglasnomestne, kolikostne in tonemske spremembe, do katerih je prihajalo med spreminjanjem jezika od praslovanščine do posameznih slovenskih krajevnih govorov, lahko razdelimo na tri skupine: popraslovanske, splošnoslovenske in nesplošnoslovenske. Iz praslovanskega naglasnega sestava pa se je preko popraslovanskih in splošnoslovenskih naglasnih sprememb izoblikoval izhodiščni splošnoslovenski naglasni sestav (12. stoletje).

2.2.1. Popraslovanske naglasne spremembe

Izmed popraslovanskih naglasnih sprememb je s stališča slovenščine (in kajkavščine) pomemben nastanek popraslovanskega novega cirkumfleksa.¹⁰ Novi cirkumfleks je posledica nadomestne podaljšave in njegovi odrazi se v slovenščini pojavljajo v naslednjih položajih: 1. roditelj množine samostalnikov – prvotno pri samostalnikih *a*-jevske sklanjatve naglasnega tipa *a*: mr. *žà:b*, *brà:tu*, *klì:nu*, *jà:got*, knj. sln. *žâb*, *brâtov*, *klînov*, *jâgod* (psl. *žâbъ, *brât(r)ъ, *klînъ, *âgodъ); 2. položaj neposredno pred zlogom s praslovanskim polglasnikom v šibkem položaju: mr. *sè:ĩnca*, knj. sln. *sênce* < psl. *sěńca; 3. položaj neposredno pred zlogom s popraslovansko nekrajšajočo se praslovansko ponaglasno dolžino: mr. *mè:ĩsac*, knj. sln. *mêsec* < psl. *měsěcъ; 4. v položaju neposredno pred zlogom s popraslovansko dolžino, nastalo po skrajšanju: or. ed. samostalnikov psl. *a*-jevske sklanjatve: mr. *lì:po*, *cè:ĩsto*, knj. sln. *lîpo*, *cêsto* < psl. *lîpoiъ, *cěstoiъ); določna oblika pridevnikov: mr. *stâr stâra stâro*, knj. sln. *stâri stâra stâro* < psl. *stârъib *stâraja *stâroje; 5. v položaju pred zlogom s praslovanskim izglasnim soglasniškim sklopom (ne)zvočnik + zvočnik: mr. *pè:ĩsam*, knj. sln. *pêsem* ≤ psl. *pěsnъ.

V določenih slovničnih oblikah je v nekaterih slovenskih govorih prisoten odraz popraslovanskega novega cirkumfleksa, v drugih govorih pa se pojavlja odraz praslovanskega starega akuta. V knjižni slovenščini sta v tovrstnih pri-

⁹ Pri predstavitvi naglasnih sprememb sem se opirala na članek Šekli 2008.

¹⁰ O nastanku novega cirkumfleksa obstaja več razlag. Več o tem Šekli 2013.

merih dovoljena oba načina naglaševanja.¹¹ V mraševskem govoru se v slovnčnih oblikah z dvojničnim naglasom v knjižni slovenščini pojavlja odraz popraslovanskega novega cirkumfleksa (ženski spol ednine deležnika na *-l* glagolov na psl. **-ēti* praslovanskega naglasnega tipa c: mr. *gorè:ȳla*, knj. sln. *gorēla* < psl. **gorěla*; ženski spol ednine deležnika na *-l* glagolov na psl. **-ati* praslovanskega naglasnega tipa a: mr. *dè:ȳlala*, knj. sln. *dēlala* < psl. **dělala*; roditeljik množine moške *o*-jevske sklanjatve praslovanskega naglasnega tipa a: mr. *brà:tu*, knj. sln. *brātov*; mest. mn. samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve praslovanskega naglasnega tipa a: mr. *brà:təx*, knj. sln. *brātih*; orodnik množine samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve praslovanskega naglasnega tipa a: mr. *brà:təm*, knj. sln. *brāti*; nedoločnik glagolov na **-iti* praslovanskih naglasnih tipov b in c in glagolov na psl. **-nōti* praslovanskega naglasnega tipa b (≥ knj. sln. **-niti*): psl. **kupīti* (b), **nosīti* (b), **morīti* (c), **dъxnōti* (b), knj. sln. *kupīti/kúpiti*, *nosīti*, *morīti*, *dahnīti/dáhniti*. Mraševski govor pozna le kratki nedoločnik (mr. *kú:pət*, *nó:sət* < **kupītь*, **nosītь*).

2.2.2. Splošnoslovenske naglasne spremembe

Splošnoslovenske naglasne spremembe so starejše od nesplošnoslovenskih sprememb in so zajele celotni slovenski jezikovni prostor. Tudi v mraševskem govoru je prišlo do obeh splošnoslovenskih naglasnih premikov, tj. pomik naglasa s praslovanskega dolgega in kratkega starocirkumflektiranega zložnika v slovenskih dvo- in večzložnicah (mr. *məsù:*, knj. sln. *mesō* < psl. **mēso*; mr. *prosù:*, knj. sln. *prosō* < psl. **prōso*) in umik naglasa s slovenskega odprtega in zaprtega kratkega končnega zložnika na prednaglasno dolžino (mr. *muōka*, knj. sln. *mōka* < psl. **mōkà*).

2.2.3. Nesplošnoslovenske naglasne spremembe

Nesplošnoslovenske naglasne spremembe so zajele le del slovenskega jezikovnega prostora in so časovno mlajše od splošnoslovenskih. Od nesplošnoslovenskih naglasnih sprememb obravnavani govor pozna daljšanje tipa **kráva* > **kráva*, tj. zgodnje daljšanje kratkih akutiranih zložnikov v nezadnjih besednih zlogih, in sicer tako v predzadnjih kot v predpredzadnjih: mr. *rək rá:ka*, knj. sln. *rāk ráka* < psl. **rākъ* **ráka*; mr. *zá:ba zá:bo*, knj. sln. *žába žábo* < psl. **žába* **žábq*; mr. *mé:istu*, knj. sln. *město* < psl. **město*; mr. *s'tər stá:ra stá:ru*, knj. sln. *stār stára stáro* < psl. **stārъ* **stára* **stáro*.¹²

¹¹ Rigler 1970: [320–346].

¹² Do podaljšanja kratkih akutiranih zložnikov ni prišlo v panonski narečni skupini z izjemo njenega zahodnega roba, v vzhodnoslovensko goriških govorih in v delu haloškega narečja (Rigler 2001: [302–315], Šekli 2009: 311–312).

V mraševskem govoru je prišlo tudi do nesplošnoslovenskega umika naglasa s slovenskega odprtega (in zaprtega) kratkega končnega samoglasnika na prednaglasno kračino (mr. *zjá:m̩la*, knj. sln. *zém̩lja* < psl. **zeml̩á*; mr. *vó:da*, knj. sln. *vóda* < psl. **uodá*). V obravnavanem govoru pa ni bil izveden umik naglasa s slovenskega odprtega (in zaprtega) kratkega končnega samoglasnika na prednaglasni polglasnik (mr. *məg'la*, knj. sln. *məglà/məgla* < psl. **mьglà*).¹³

3. Sklanjatev

3.1. Nabor končnic

Končnice so nenaglašene ali naglašene. Naglašene končnice imajo kratke ali dolge samoglasnike.

a) Tip *cé:įsta cé:įsto in s̩:ųka s̩:ųko*

-a	-e	-ø/-ə	-o	-ø/-ə	-o
-e	-ø	-am	-e	-ax	-am

b) Tip *kó:sa kosùø*

-a	-i̯e	-ø	-ùø	-ø	-ùø
-i̯e	-ø	'-am	-i̯e	'-ax	-à:m

c) Tip *stə'za stəzùø*

'-a	-i̯e	'-ə	-ùø	'-ə	-ùø
-i̯e	-i:	'-am	-i̯e	'-ax	-à:m

4. Naglasni tipi samostalnikov *a*-jevske sklanjatve v mraševskem govoru

V mraševskem govoru imajo samostalniki *a*-jevske sklanjatve samo edninske in množinske oblike. Dvojina oblikovno ni ohranjena. Naglasni tipi samostalnikov *a*-jevske sklanjatve v mraševskem govoru so naslednji: 1. nepremič-

¹³ Pri nekaterih mlajših govorcih prihaja do naglasnega umika na prednaglasno nadkračino, kar povzroča nastanek tonemskih opozicij na kratkih zlogih (mr. *məgla*).

ni naglas na akutirani osnovi (tip *cé:įsta cé:įsto* < psl. **cěsta* **cěstŏ*¹⁴); 2. nepremični naglas na cirkumfektirani osnovi (tip *sì:ŭka sì:ŭko* < psl. **sǐvъka* **sǐvъko*); 3. mešani naglas z akutirano osnovo in cirkumfektiranimi končnicami (tip *kó:sa kosùŭ* < psl. **kosà* **kôsŭŭ*); 4. končniški naglas (tip *stə'za stəzùŭ* < psl. **stbžà* **stbžŭŭ*). Za premečni naglas na osnovi v mraševskem govoru ni primerov.¹⁵

4.1. Tip *cé:įsta cé:įsto*

<i>cé:įsta</i> ¹⁶	<i>cé:įste</i>	<i>cé:įst</i>	<i>cé:įsto</i> ¹⁷	<i>cé:įst</i>	<i>cè:įsto</i>
<i>cé:įste</i>	<i>cè:įst</i>	<i>cé:įstam</i>	<i>cé:įste</i>	<i>cé:įstax</i>	<i>cè:įstam</i>

Samostalniki naglasnega tipa *cé:įsta cé:įsto*, knj. sln. *cěsta cěsto* < psl. **cěsta* **cěstŏ* (a) imajo v večini sklonskih oblik nepremični naglas na akutirani osnovi, razen v or. ed. in mn. ter rod. mn, kjer je osnova cirkumfektirana. Zaradi moderne vokalne redukcije je prišlo do sovpada končnic oziroma homomorfije oblik v daj. in mest. ed. s končnico v rod. mn. ter v daj. mn. s končnico v or. mn. Samostalniki z osnovo na soglasniški sklop imajo v daj. in mest. ed. končnico *-ə* (im. ed. *brá:zda*, daj. in mest. ed. *brá:zdə*; im. ed. *tá:šča*, daj. in mest. ed. *tá:ščə*).

Samostalniki tega tipa odražajo praslovanski naglasni tip *a*, v primerih, ko iz praslovanskega starega akuta ni prišlo do nastanka popraslovanskega novega cirkumfleksa. Pri samostalnikih tega tipa je prišlo do podaljšanja issln. kratkih akutiranih samoglasnikov v nezadnjih besednih zlogih. Nekaj zgledov za naglasni tip *cé:įsta cé:įsto*: *bré:įza bré:įzo*, *gá:rča gá:rčo*, *grí:va grí:vo*, *xí:ša xí:šo*, *já:ma já:mo*, *krá:va krá:vo*, *lí:pa lí:po*, *lú:ža lú:žo*, *mré:įža mré:įžo*, *mú:xa mú:xo*, *plé:įša plé:įšo*, *ré:įpa ré:įpo*, *rí:ba rí:bo*, *ská:la ská:lo*,¹⁸ *slí:na slí:no*, *slí:va slí:vo*, *smré:įka smré:įko*, *srá:ka srá:ko*, *stré:įxa stré:įxo*, *žá:ba žá:bo*, *žlí:ca žlí:co*.

¹⁴ Pri rekonstrukciji praslovanskih oblik sem si pomagala z etimološkimi slovarji Bezlaj 1976, 1982, 1995, 2005 in Snoj 2003.

¹⁵ V slovenskem knjižnem jeziku je tovrstni naglas značilen le za nekatere prevzete besede (knj. sln. *Jūno Junōne*; Toporišič 2004: 291).

¹⁶ Sklanjatveni vzorec oblikovno razlikuje samo med ednino in množino (dvojina je oblikovno enaka množini). Skloni si sledijo v naslednjem zaporedju: imenovalnik, roditeljik, dajalnik, tožilnik, mestnik, orodnik.

¹⁷ Predložni tožilnik ednine je cirkumfektiran (mr. za *cè:įsto*).

¹⁸ Pri starejših govorcih mraševskega govora pripornik *s* pred zapornikom *k* prehaja v *š*: mr. *šká:la*. Podobno tudi mr. *škù:rja* 'skorja'.

V ta tip spadajo tudi samostalniki, pri katerih pride do onemitve samoglasnika v ponaglasnem (*jú:žna jú:žno*) ali prednaglasnem zlogu (*žví:na žví:no* ‘govedo’) ter samostalniki z naglasom na zadnjem (*lopá:ta lopá:to*) ali nezadnjem zlogu osnove (*já:goda já:godo*). Po tem tipu se sklanjajo tudi odrazi samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *a'* s praslovanskim dolgim novoakutiranim samoglasnikom (*strá:ža strá:žo, šú:ša šú:šo*,¹⁹ *tiéža tiéžo*) in kratkim novoakutiranim samoglasnikom v edinem zlogu osnove (*kuŕža kuŕžo, má:ša má:šo, stiéla stiélo, tá:šča tá:ščo*), odrazi samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *b* s praslovanskim dolgim samoglasnikom v edinem/zadnjem zlogu osnove (*brá:zda brá:zdo, glí:sta glí:sto, xvá:la xvá:lo, své:iča své:ičo, trá:va trá:vo*) ter nekateri odrazi samostalnikov praslovanskega oblikotvornega naglasnega tipa *c* s praslovanskim dolgim samoglasnikom v edinem/zadnjem zlogu osnove po analogni posplošitvi naglasa na osnovi (*cé:řina cé:řino, sté:řina sté:řino, stré:řila stré:řilo, zí:ma zí:mo*).

V primerjavi s knjižnim jezikom, kjer sta cirkumflektirana le or. ed. in rod. mn., ima v mraševskem govoru cirkumfleksni tonem tudi or. mn., ki ga je mogoče razlagati po analogiji na akutirane osnove moškega spola (Smole 1994: 38).²⁰ Lahko pa gre tudi za analogijo po or. ed. *a*-jevske sklanjatve, kjer je prišlo do nastanka novega cirkumfleksa v položaju neposredno pred zlogom s popraslovansko dolžino, nastalo po skrčitvi (or. ed. mr. *cè:řsto*, knj. sln. *cěsto* < popsl. **cěstq* < **cěstq̄* < psl. **cěstoiq̄*).

4.2. Tip *sì:yka sì:yko*

<i>sì:yka</i>	<i>sì:yke</i>	<i>sì:ykə</i>	<i>sì:yko</i>	<i>sì:ykə</i>	<i>sì:yko</i>
<i>sì:yke</i>	<i>sì:yk</i>	<i>sì:ykam</i>	<i>sì:yke</i>	<i>sì:ykax</i>	<i>sì:ykam</i>

Samostalniki naglasnega tipa *sì:yka sì:yko* ‘krava sive barve’,²¹ knj. sln. *sîvka sîvko* < popsl. **sîyuka* **sîyukq* < psl. **sîvьka* **sîvьkq* (A) imajo v celotnem sklanjatvenem vzorcu cirkumflektirano osnovo. Samostalniki z osnovo na so-

¹⁹ V besedi mr. *šú:ša šú:šo* (knj. sln. *súša súšo*) se pojavlja prekozložna asimilacija *s-š > š-š*. Primeri prekozložne asimilacije so še sledeči: mr. *šlù:žba, vuži:čək, či:žma* (Mirtič 2010: 21).

²⁰ Vendar bi v tem primeru najverjetneje prišlo do analogije tudi v mestniku množine, saj je v mraševskem govoru v moški sklanjatvi tudi mestnik množine cirkumflektiran (mest. ed. mr. *brà:təx*, knj. sln. *brāteh*).

²¹ Živalsko poimenovanje *sì:yka* vsebuje priponsko obrazilo mr. *-ka*, knj. sln. *-ka* < psl. **ьka* in pridevnik mr. *siy sí:va sí:vu*, knj. sln. *siv síva sívo* < psl. *sîy síya síyo* (a). Več o tem Mirtič 2010: 60–64.

glasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik imajo v daj. in mest. ed. končnico *-ə* (*u kà:nglə*), medtem ko imajo samostalniki z osnovo *ne* na soglasniški sklop (ne) zvočnik + zvočnik v daj. in mest. ed. ničto končnico (*u sè:ĩnc* ‘v senci’).

Po tem tipu se sklanjajo odrazi samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *A* s priponskim obrazilom na praslovanski polglasnik v šibkem položaju v večini oblik sklanjatvenega vzorca, pri katerih posledično iz praslovanskega starega akuta nastane popraslovanski novi cirkumfleks. Nekaj zgledov: *xrù:ška xrù:ško*, *mà:čka mà:čko*, *mì:ška mì:ško*, *sè:ĩnca sè:ĩnco*, *stà:uba stà:ubo*.

V ta sklanjatveni vzorec so prešli tudi odrazi samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *a''* s praslovanskim staroakutiranim samoglasnikom v zadnjem zlogu osnove, in sicer v primeru, da iz popraslovanskega akuta na kračini pride do nastanka novega cirkumfleksa v im. ed., ki se nato razširi v ostale sklone (mr. *besè:ĩda besè:ĩdo* < popsl. **besěda *besědŏ* ≤ psl. **besěda *besědŏ* (*a''*); *otà:va otà:vo*) in odrazi samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *a''* s praslovanskim kratkim novoakutiranim samoglasnikom v zadnjem zlogu osnove, in sicer v primeru, da iz popraslovanskega akuta na kračini pride do nastanka novega cirkumfleksa v im. ed., ki se nato razširi v celotni sklanjatveni vzorec (mr. *pokù:ra pokù:ro* < popsl. **pokôra *pokôrŏ* ≤ psl. **pokôra *pokòrŏ* (*a''*); *zalù:ga zalù:go*, *zapù:ra zapù:ro*).

Od prevzetega besedja v ta naglasni tip sodijo: *črè:ĩšna črè:ĩšno*, *kà:ngla kà:nglo*, *kapè:ĩlca kapè:ĩlco*, *kì:kla kì:klo*, *korà:jža korà:jžo* ‘pogum’, *marè:ĩla marè:ĩlo*, *parcè:ĩla parcè:ĩlo*.

4.3. Tip *kó:sa kosùŏ*

<i>kó:sa</i>	<i>kosìę</i>	<i>kó:s</i>	<i>kosùŏ</i>	<i>kó:s</i>	<i>kosùŏ</i>
<i>kosìę</i>	<i>kò:s</i>	<i>ko'sam</i>	<i>kosìę</i>	<i>ko'sax</i>	<i>kosà:m</i>

Samostalniki naglasnega tipa *kó:sa kosùŏ*, knj. sln. *kósa kosŏ*²² < psl. **kosá *kŏsŏ* (*c*) so naglašeni ali na osnovi ali na končnici. Na osnovi se pojavlja akut na dolžini, na končnici pa cirkumfleks na dolžini. Samostalniki, katerih osnova se zaključuje na (ne)zvočnik in zvočnik, imajo v daj. in mest. ed. končnico *-ə*, v rod. mn. pa se v soglasniški sklop nezvočnik zvočnik na koncu osnove pred zvočnik vrine polglasnik (im. ed. *sjá:stra*, daj. ed. *sjá:strə*, rod. mn. *sjá:stər*).

²² V slovenskem knjižnem jeziku je navedena »pričakovana« oblika manj pogostna (knj. sln. *kósa kóso/kosŏ*, SSKJ 1970–1991, SP 2001).

Po tem tipu se sklanjajo odrazi samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *c* s praslovanskim kratkim samoglasnikom v edinem/zadnjem zlogu osnove (*gó:ra gorùø, ró:sa rosùø, vó:da vodùø, zjá:m̃la zəml̃üę*) in nekaj samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *c* s praslovanskim dolgim samoglasnikom v edinem/zadnjem zlogu osnove (*brá:da bradùø, glá:va glavùø*). Po tipu *kó:sa kosùø* se sklanjajo tudi nekateri odrazi samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *b* s praslovanskim kratkim samoglasnikom **e/*o* v edinem/zadnjem zlogu osnove, ki so v ta tip prešli po analogiji (*kó:za kozùø, mjá:ja mǎjùø, ó:sa osùø, sjá:stra sǎstrùø*).

Samostalni knj. sln. *sláma slámo* < psl. **sǫlma *sǫlmø* (*a*) je v mraševskem govoru prešel med odraze praslovanskega oblikotvornega naglasnega tipa *c* (im. ed. *slá:ma*, rod. ed. *slamię*, tož. ed. *slamùø*). Tovrstni odraz samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *a* je v mraševskem govoru neobičajen. Do zdaj zbrano gradivo kaže, da samostalni *slá:ma* predstavlja edini tak primer.²³

Naglas samostalnika mr. *ruǫka rokùø* (knj. sln. *róka rokô* < psl. **rǫká *rǫkô* (*c*)) je vplival na naglas samostalnika *nuǫga nogùø* (knj. sln. *nóga nogô*²⁴ < psl. **nogá *nǫgę* (*c*)), kar je pogost pojav v slovenskih govorih.²⁵ V slovenskem knjižnem jeziku je ravno obratno naglas samostalnika *róka* prenarejen po naglasu samostalnika *nóga*. Narečja, ki poznajo obliko *rǫka*, imajo navadno analogno tudi obliko *nóga*.²⁶ V mraševskem govoru kaže na medsebojno vplivanje obeh samostalnikov na naglasni ravni tudi rod. mn. (samostalni *ruǫka*, rod. mn. *rùøk*; samostalni *nuǫga*, rod. mn. *nùøk* za pričakovano **nù:k*). Pri nekaterih samostalnikih praslovanskega naglasnega tipa *c* je še ohranjeno umikanje cirkumfleksa na dolžini ob predslonki (mr. *na glà:vo, na nù:ge*, knj. sln. *na glávo, na nǫge* < psl. **nâ goluø, *nâ nogy*).

4.4. Tip *stǎ'za stǎzùø*

<i>stǎ'za</i>	<i>stǎzię</i>	<i>stǎ'zǎ</i>	<i>stǎzùø</i>	<i>stǎ'zǎ</i>	<i>stǎzùø</i>
<i>stǎzię</i>	<i>stǎzi:</i> ²⁷	<i>stǎ'zam</i>	<i>stǎzię</i>	<i>stǎ'zax</i>	<i>stǎzà:m</i>

²³ Morda je naglas samostalnika mr. *slá:ma slamùø* prenarejen po kontaminaciji z naglasom samostalnika mr. *kó:sa kosùø* (Hock 1991: 197–199).

²⁴ V slovenskem knjižnem jeziku sta »pričakovani« obliki *róka rokô* in *nóga nogô* manj pogostni (knj. sln. *róka róko/rokô, nóga nógo/nogô*; SSKJ 1970–1991, SP 2001).

²⁵ Bezljaj III: 195.

²⁶ Rigler 1963: 41.

²⁷ Izvorna končnica je bila v govoru nadomeščena z naglašeno končnico *-i:*, ki je po izvoru končnica psl. *i*-jevske sklanjatve.

Samostalniki naglasnega tipa *stǎ'za stǎzùø*, knj. sln. *stǎzǎ stǎzǫ̂*²⁸ < psl. **stǔzǎ *stǔzǫ* (c) imajo v celotnem sklanjatvenem vzorcu naglašene končnice, ki so lahko kratke ali dolge. Kratke ne poznajo tonemskih nasprotij, dolge pa so cirkumfektirane.

V obravnavanem govoru je prišlo do sovpada odrazov samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa b s praslovanskim polglasnikom **b/*b* v edinem/zadnjem zlogu osnove z odrazi samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa c s praslovanskim polglasnikom **b/*b* v edinem/zadnjem zlogu osnove (*tǎ'ma tǎmùø* : *stǎ'za stǎzùø*).

Rodilniška končnica, ki je bila v praslovanščini naglašena pri samostalnikih praslovanskega naglasnega tipa b in c in se v mraševskem govoru pojavlja pri tipu *kó:sa kosìø* in tipu *stǎ'za stǎzìø*, je najverjetneje kontrakcijskega nastanka. Navadno se razlaga, da je končnica posplošena iz praslovanske zaimenske sklanjatve (popsl. **iĕ* < psl. **toiĕ*).²⁹ Dolžina je podobno kot v obliki or. ed. posledica skrčitve. Ker v mraševskem govoru prihaja do odpravljanja tonemskih nasprotij v zadnjih/edinih besednih zlogih, obravnavani rodilniški končnici ne moremo določiti prvotnega tonema.

5. Sklep

Samostalniki z nepremičnim naglasom na akutirani osnovi (razen or. ed in mn. ter rod. mn., kjer je osnova cirkumfektirana) in samostalniki z nepremičnim naglasom na cirkumfektirani osnovi imajo končnice nenaglašene (ed. *-a, -e, -ø/-ǎ, -o, ø/-ǎ, -o*; mn. *-e, -ø, -am, -e, -ax, -am*). Samostalniki z mešanim naglasom imajo lahko končnice naglašene ali nenaglašene. Dolgo naglašene končnice so cirkumfektirane, kratko naglašene pa imajo le jakostni naglas (ed. *-a, -iø, -ø/-ǎ, -ùø, ø/-ǎ, -ùø*; mn. *-iø, -ø, 'am, -e, 'ax, -ǎ:m*). Samostalniki s končniškim naglasom imajo končnice kratko ali dolgo naglašene. Dolgo naglašene so vedno cirkumfektirane (ed. *'a, -iø, 'ǎ, -ùø, 'ǎ, -ùø*; mn. *-iø, -i; 'am, -iø, 'ax, -ǎ:m*). Dvojina pri samostalnikih ženskega spola oblikovno ni ohranjena. Končnice *a*-jevske sklanjatve v mraševskem govoru v večini sklonov nadaljujejo končnice praslovanske mehke *a*-jevske sklanjatve. Pri tipu *stǎ'za stǎzùø* pa imamo v rod. mn. končnico, ki je prevzeta iz praslovanske *i*-jevske sklanjatve.

Zgodovinskojezikovna analiza naglasnih tipov samostalnikov *a*-jevske sklanjatve v govoru vasi Dolnje in Gorenje Mraševo dolenjskega narečja sloven-

²⁸ Sodobna slovenska knjižnojezikovna norma: knj. sln. *stǎzǎ stǎzǫ̂/stǎzǫ̂* (SSKJ 1970–1991, SP 2001).

²⁹ Valjavec 1897: 209, Ramovš 1952: 56.

ščine prinaša nekaj pomembnih spoznanj za naglasoslovje slovenščine. Za samostalnike *a*-jevske sklanjatve je značilen analogni sovpad odrazov samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *a* z odrazi samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *b*, in sicer odrazov samostalnikov s praslovanskim dolgim samoglasnikom v edinem/zadnjem zlogu osnove, kar je posledica naglasnega umika na dolžino. Noviteto predstavlja analogija v or. mn. Pri nekaterih odrazih samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *c* je ohranjeno umikanje cirkumfleksa na dolžini ob predslonki (mr. *na glà:vo*, *na nù:ge*). Prišlo je tudi do sovpada odrazov samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *b*, ki imajo v edinem/zadnjem zlogu osnove praslovanski kratki samoglasnik ali polglasnik, z odrazi samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa *c*, ki imajo v edinem/zadnjem zlogu osnove praslovanski kratki samoglasnik ali polglasnik.

Krajšave:

a = praslovanski oblikotvorni naglasni tip *a*, *a'* = praslovanski oblikotvorni naglasni tip *a'* s praslovanskim priponskim obrazilom **-ja* in praslovanskim dolgim ali kratkim novoakutiranim samoglasnikom v edinem zlogu osnove, *a''* = praslovanski oblikotvorni naglasni tip *a''* s praslovanskim staroakutiranim ali kratkim novoakutiranim samoglasnikom v zadnjem zlogu osnove, v primerih, kjer pride do nastanka popraslovanskega novega cirkumfleksa, *A* = praslovanski besedotvorni naglasni tip *A*, *b* = praslovanski oblikotvorni naglasni tip *b*, *c* = praslovanski oblikotvorni naglasni tip *c*, *daj.* = dajalnik, *ed.* = ednine, *im.* = imenovalnik, *issln.* = izhodiščno splošnoslovensko, *knj. sln.* = knjižna slovenščina, *mest.* = mestnik, *mn.* = množina, *mr.* = mraševski govor, *or.* = orodnik, *psl.* = praslovansko, *rod.* = rodilnik, *tož.* = tožilnik.

Viri in literatura:

- BEZLAJ, FRANCE. 1972. *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Prva knjiga. A–J. Mladinska knjiga. Ljubljana.
- BEZLAJ, FRANCE. 1982. *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Druga knjiga. K–O. Mladinska knjiga. Ljubljana.
- BEZLAJ, FRANCE. 1995. *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Tretja knjiga. P–S. Dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan. Mladinska knjiga. Ljubljana.
- BEZLAJ, FRANCE. 2005. *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Četrta knjiga. Š–Ž. Avtorji gesel France Bezlaj, Marko Snoj in Metka Furlan. Uredila Marko Snoj in Metka Furlan. Založba ZRC. Ljubljana.

- HOCK, HANS HENRICH. 1991. *Principles of historical linguistics*. Mouton de Gruyter. Berlin – New York.
- LOGAR, TINE. 1996. *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Uredila Karmen Kenda-Jež. Znanstvenoraziskovalni center SAZU – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana.
- LOGAR, TINE; RIGLER, JAKOB. 1983. *Karta slovenskih narečij*. Univerzum. Ljubljana.
- MIRTIČ, TANJA. 2010. *Lastno imenje vasi Dolnje in Gorenje Mraševo*. Diplomsko delo. Ljubljana. 70 str.
- RAMOVŠ, FRAN. 1952. *Morfologija slovenskega jezika*. Državna založba Slovenije. Ljubljana.
- RIGLER, JAKOB. 1963. *Južnonotranjski govori. Akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom*. SAZU. Ljubljana.
- RIGLER, JAKOB. 1970. Akcentske variante. *Slavistična revija* 18. Ljubljana. 5–15. [ponatis v: Rigler 2001: 320–328].
- RIGLER, JAKOB. 1980. Nekaj opažanj pri akutu na zadnjem zlogu v slovenščini. *Slavistična revija* 28. Ljubljana. 219–222 [ponatis v: Rigler 2001: 316–319].
- RIGLER, JAKOB. 2001. *Zbrani spisi 1. Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*. Uredila Vera Smole. Založba ZRC. Ljubljana.
- SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I-V [CD-ROM]. 1970–1991. Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana.
- SP: *Slovenski pravopis* [CD-ROM]. 2001. Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana.
- SMOLE, VERA. 1994. *Oblikoglasje in oblikoslovje šentruperskega govora*. Doktorsko delo. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana. 267 str.
- SMOLE, VERA. 2004. *Narečne skupine – pregled*. Del vsebine za predmet ZSD II. Filozofska fakulteta. Oddelek za slovenistiko. Katedra za zgodovino slovenskega jezika in dialektologijo. Ljubljana.
- SNOJ, MARKO. 2003. *Slovenski etimološki slovar*. Modrijan. Ljubljana.
- STANG, CHRISTIAN SCHWEIGAARD. 1957. *Slavonic Accentuation*. I komisjon hos H. Aschehoug & co. Oslo.
- ŠEKLI, MATEJ. 2003. Odrazi praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 9/2. Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Založba ZRC. Ljubljana.
- ŠEKLI, MATEJ. 2008. Naglasni sestav govora vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine v luči relativne kronologije slovenskih naglasnih pojavov. *Škrabčeva misel* VI. Zbornik s simpozija. Nova Gorica.

- ŠEKLI, MATEJ. 2009. Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji. *Simpozij Obdobja 26: Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Uredila Vera Smole. Ljubljana.
- ŠEKLI, MATEJ. 2013. Zemljepisnojezikoslovna členitev kajkavščine ter slovensko–kajkavska jezikovna meja. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 9. 3–53.
- TOPORIŠIČ, JOŽE. 2004. *Slovenska slovnica*. Obzorja. Maribor.
- VALJAVEC, MATIJA. 1897. Glavne točke o naglasu književne slovenštine. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 132. 116–213.

Refleksi praslavenskih naglasnih tipova imenica *a*-deklinacije u mjesnom govoru Dolnje i Gorenje Mraševo

Sažetak

U radu su prikazani refleksi praslavenskih naglasnih tipova imenica *a*-deklinacije u mjesnom govoru Dolnje i Gorenje Mraševo, koji pripada skupini dolenjskih narječja slovenskoga jezika. Opisan je i naglasni sustav navedenoga govora s naglaskom na nizu oblika u kojima se pojavljuje postpraslavenski novi cirkumfleks. Povijesnojezična analiza naglasnih tipova imenica *a*-deklinacije donosi neke važne spoznaje za naglasni sustav slovenskoga jezika. U govoru dolazi do analognoga podudaranja samoglasnika praslavenskoga naglasnog tipa *a*, s imenicama praslavenskoga naglasnog tipa *b* i to refleksa imenica s praslavenskim dugim samoglasnikom u jedinom/zadnjem slogu osnove, što je posljedica prenošenja naglaska na dužinu. Novost predstavlja analogija u instrumentalu množine. Kod nekih je imenica praslavenskoga naglasnog tipa *c* očuvano povlačenje cirkumfleksa na dužinu uz proklitike (mr. *na glà:vo*, *na nù:ge*). Došlo je također i do podudaranja imenica praslavenskoga naglasnog tipa *b*, koje imaju u jedinom/zadnjem slogu osnove praslavenski kratki samoglasnik ili poluglas, s imenicama praslavenskoga naglasnog tipa *c*, koje imaju u jedinom/zadnjem slogu osnove praslavenski kratki samoglasnik ili poluglas.

Ključne riječi: akcenatski tipovi, *a*-deklinacija, slovenski jezik, dolenjski dijalekt, Dolnje Mraševo, Gorenje Mraševo

Key words: accent paradigms, *a*-declension, Slovene language, Lower Carniolan dialect, Dolnje Mraševo, Gorenje Mraševo

